

PUTOVÁNÍ ZA VODNÍKY

ANEB: NEBEZPEČNĚ
PO MODRÉ

PETR VYHLÍDKA

Petr Vyhlídka

PUTOVÁNÍ ZA VODNÍKY

aneb:

Nebezpečně po modré

www.fext.cz

2015

© Petr Vyhlídka 2015

ilustrace na obálce *Nøkken* [Public domain] via Wikimedia Commons

je dílem Theodora Kittelsena (1857–1914) , originál se nachází ve sbírkách *Nationalgalleriet* v Oslu, Norsko

Obsah

[Na úvod](#)

[Světadíl první – Evropa, tady to známe](#)

[Země Koruny české](#)

[Slovensko](#)

[Polsko](#)

[Lužice](#)

[Rusko velké, Malé i Bílé](#)

[Bulharsko a Makedonie](#)

[Jižní Slované](#)

[Maďarsko](#)

[Rumunsko](#)

[Německo](#)

[Benelux, reprezentovaný Belgií](#)

[Litva, Lotyšsko, Estonsko, země pobaltské](#)

[Finsko](#)

[Švédsko](#)

[Norsko](#)

[Dánsko](#)

[Island](#)

[Britské Ostrovy](#)

[Francie](#)

[Pyrenejský poloostrov](#)

[Itálie](#)

[Řecko](#)

[Světadíl číslo 2 – Asie, krajina rozlehlá, takže zrychlíme](#)

[Turecko](#)

[Arménie](#)

[Ázerbájdžán](#)

[Írán. Vlastně Persie](#)

[Mezopotámie: Sumerové a Babylon](#)

[Arábie před islámem](#)

[Afghanistán](#)

[Indie](#)

[Vietnam](#)

Malajsie
Filipíny
Japonsko
Korea
Čína
Mongolsko
Sibiř
Světadíl třetí – Severní Amerika
Oblast arktická, Eskymáci
Oblast subarktická
Eastern Woodlands, čili (Kdysi) lesy východu
Severozápadní náhorní plošina
Velká pánev
Pláně
Jihozápad
Kalifornie
Mexiko
Střední Amerika na jeden nádech
Karibik
Světadíl číslo 4. – Amerika jižní
Kolumbie a Venezuela
Deštný prales
Argentina
Chile
Světadíl pátý, bílé ticho, čili: tudy cesta nevede
Světadíl šestý – Austrálie a Oceánie, samá voda
Polynésie
Austrálie
Světadíl sedmý, závěrečný – Afrika
Uganda, dále pak Demokratická republika Kongo
Zambie (a Zimbabwe)
Lesotho
Angola
Jižní Afrika
Kamerun
Niger, řeka i souš

[Benin](#)
[Sever Afriky](#)
[Egypt](#)
[Závěr](#)
[Dodatek A](#)
[Prameny](#)
[Rejstřík](#)

Na úvod

Pokud by se – po vzoru Největších Čechů či anket o nejoblíbenějšího zpěváka – volila nejpoulnější nadpřirozená bytost českého folklóru a pohádek, dostal by na některé z medailových míst, ne-li přímo na vrchol, vodník.

Malý zelený mužiček s vypoulenýma očima, s pomáčkáným cylindrem na hlavě a ve fraku, z jehož šosu kape voda. Sběratel dušiček, skladující své úlovky pod pokličkami buclatých hrníčků. Strašidlo dodnes populární, jemuž pánové Drda a Lada vlili, jako kdysi Shakespeare elfům, novou krev do žil, takže s námi vydržel i přes konkurenci bubáků modernějších a módních.

Vodník ale nebyval jen popletený pajda, mlaskající své *brekeke*, tvor, zírající štěněcíma očima z kaluže vody. (Ačkoliv i tak ho některé pověsti představují). Nebyl ale ani bez zbytku a odvolání zlý, aspoň ne obvykle. Potměšilý, prchlivý a nevyzpytatelný, to ano. Silný a nelitostný také.

Choval se zkrátka jako element, který představoval.

Voda byla nebezpečná vždycky, obyvatelé ostatních živlů mohli být divocí, nepřátelští nebo hodní, vodní bytosti bývaly prostě nesmlouvavě jiné. Ne že by se snad ve většině folklórních představitelů tohoto druhu odrážely staré zvyky a mýty, v nichž voda a nebožtíci splývali v jeden kult, spíš tu působila ona empiricky ověřená krutá nevyhnutelnost osudu. Kontrakt s ďáblem býval uzavírán na delší dobu, větrné bytosti mohly ztratit zájem, bylo možné je usmířit, a s démony hor s jejich poklady bývala spolupráce přímo žádoucí. Mnohé šlo prostě přehytračit, vodu ne. Voda je definitivní. Ať už osobně, pro člověka, jehož stáhla pod hladinu křeč, který uklouzl na břehu nebo spadl z loďky, nebo globálně při povodních. Bezmoc, která je provází si ostatně někteří sami dobře pamatujeme.

Ve známém úsloví *Co peklo schvátí, víckrát nenavrátí* dal by se s úspěchem zaměnit podmět za slovo Vodník, a platilo by beze zbytku, nejen jako toužebná představa.

Jak šel čas, měnil se ale vodní démon z původní pohanské

personifikace živlu ve folklórní postavu. Přineslo mu to nové možnosti realizace, později i nové úlohy a nové postavení; z obávaného reprezentanta obávaného živlu, s nímž nebylo záhodno nejen diskutovat, ale už vůbec se setkat, stal se postavou spíš znevažovanou než váženou, nástrojem msty bezmocných a pomocníkem při výchově dětí. Stalo se tak nejen jemu, mnoho nižších mytologických bytostí prošlou touž kariérou. Některé změnila k nepoznání, jiné si udrželi kontinuitu.

Musíme pak někdy složitě pátrat, kdože se to vlastně opravdu skrývá za maskou Bílé paní (kdysi rozhodně nebývala bubákem lidského původu), u některých ale máme odpověď hbitě po ruce.

Nebo na dosah, co by do knihovny ruku natáhl, či šest písmen do vyhledávacího pole v počítači vyklepal.

Kontrolní dotaz: Kdo je tedy vodník?

Přece individualista, obývající řeky, potoky či jezera, samotář a tak trochu misogyn. Tvor nadaný schopností měnit podobu ve zvíře vodní, ale i suchozemské, příkladně v koně (často bez spodní čelisti), v černého psa, berana, či ve vodního ptáka. Ne v holuba, nedokáže se prý proměnit ve zvíře, které nemá žluč. Umí dokonale pracovat s vodou, několik kapek dokáže proměnit v povodeň, dovede umně lámat ledy.

Ve vodě je silný, ale souše mu příliš nesympatický.

Nerad se pohybuje po svých, na suchu jezdí na koni či krávi, pod hladinou na sumci. Jeho škodící metody se během věků vyprofilovaly v známé topení lidí a schraňování jejich duší, v trhání sítí či převrácení loděk. Pokud není ženat s vodní pannou, láká lidské dívky, často spoléhaje na jejich marnivost. Úspěšný sňatek pak ohlašuje povodně.

Pokud jde o vzhled, drží se vodníci krajových zvyklostí – český hastrman preferuje žlutou a zelenou kombinaci obleku (s vlhkým šosem), je k poznání podle žabích očí a bambulovitých prstů, tatranští vodníci našich sousedů jsou kupříkladu porostlí mechem.

Chcete-li se nějak zajistit, pak nejlepší ochrana proti vodní-

kovi je převážně botanického původu: černobýl, tolita (pozor, je jedovatá) a kapradí. Výbornou ochranou je klokočí, posvěcené na Květnou neděli. Pro odchyt je pak třeba použít houžev, spletenou z devatera lýčí a barevných tkanic. Populární lýko samo o sobě dříve plativalo jen v případě polských topielců, ale k těm jsme ještě nedošli.

Vlastně jsme vůbec nevyrazili.

Proč ne?

Vodní démony – ne nutně vždy v antropomorfní podobě – nalezneme po celé planetě. Ať už z důvodů, které už jsme zmínili, nebo jako ochránce, či přímo ztělesnění důležitých vodních zdrojů. Vymyslely si je, nebo aspoň vypůjčily od sousedů všechny národy. Obsadily je do mnoha příběhů, obdařily je mocí a živily rituály. Narodila se tak stvoření mocná i potměšilá, zlá i přívětivá. A zajímavá. Někdy nápadně, až podezřele podobná, jindy originální.

Tak proč se za nimi nevydat?

Nevyrovnaně (leč logicky) bude první zastávka – ta domácí – delší, než ostatní, vodník, jak ho známe si to zaslouží. Stejně jako víly, vodní žínky a rusalky, i když u posledně zmíněných se dobereme pro někoho překvapivého zjištění, že vlastně nejde o slečny tuzemské.

Ale nepředbíhejme.

V druhé části obejdeme celý svět, zastavíme se tu i onde, navštívíme velké země, jakož i místa na mapě nepatrná. Ba i do minulosti si odskočíme. Jak se budeme vzdalovat od rodné hroudy, stane se naše cesta rychlejší a zastávky kratší, neboť náš průvodce – jak tímto přiznává, je osobou zbrklou a neustále spěchající.

A také mu o cizích končinách chybí příslušné vědomosti.

Smíříte-li se s tím, netřeba se už ničeho jiného obávat. Nečeká nás nijak náročná cesta, a to ani v přeneseném významu. Složitě teorie mineme s přivřenými očima, abychom se v nich nezačali topit, k tomu nám stačí všechna ta voda kolem.

Vyhňeme se, pokud to půjde, moři a jeho obyvatelům – slané a sladké vody jsou dva naprosto odlišné biotopy i z hlediska bubákologie a věd příbuzných. Jen tehdy, bude-li to nutné (například z titulu dohledu nad oběma typy vodstva, anebo proto, protože se průvodci zalíbí cákat se chvíli na pobřeží oceánu) mořské potvory a netvory vzpomeneme.

Připraveni?

Následujte deštník.

Světadíl první – Evropa, tady to známe

Země Koruny české

Každý výlet někde začíná a většinou začíná doma. Nebudeme tedy potřebovat žádný cestovní prostředek vyjma vlastních nohou či linkové dopravy. Ani tropické helmy, anoraky, opalovací krém s vysokým faktorem, kanystr s ověřenou vodou, železnou zásobu konzerv, kompas, knížečku konverzace příslušného jazyka, očkování, pojištění, pas, harpunu, nabitou pušku nebo nabitou úvěrovou kartu, rukavice, šály, patery plavky, zkrátka si vystačíme s týmž, co sebou vezeme třeba na Karlštejn.

Jak jsme si připomenuli v úvodu, tuzemské vodní plochy i toky obvykle obývají **vodníci**. Ať už jsou to velké a pověstmi opředené řeky Vltava, Labe, či Dyje, nebo úzké a mělké potoky (a všechno průtokem mezi zmíněnými póly), horská jezera i studánky.

Nebo rybníky. Znamé jihočeské jezerní oblasti Třeboňsko a Českobudějovicko kdysi nebyly jedinými – na Pardubicku mělo budování umělých vodních nádrží tradici starší a svého času byla tamní rybníční soustava větší. Na severní Moravě to byl především Jiří Tunkl z Brníčka a na Zábřeze, kdo na svém velkém a rozsáhlém panství zakládal množství rybníků, až se mu kapr dostal do rodového znaku. A sám Tunkl do pověstí, v nichž po smrti zapřažen do pluhu a veden čertem rozorává hráze. Podobně jako Jakub Krčín na Třeboňsku.

Nás však duchové – aspoň v tuto chvíli – nezajímají. Chceme vodníky.

To základní o českém hastrmanovi už víme. A propos, to jméno, **hastrman**... Nezakrývá svůj původ v německém *Wassermann*, vodní muž, jež je výslovností českých mluvčích nepatrně zkomoleno. Hastrman, Besrman, Vosrmon... Nejde ovšem o obyčejnou výpůjčku z nedostatku vlastních termínů, ani o jméno, které by si sebou přinesl jako přistěhovalec. Jde o zcela záměrnou náhradu za tabuizované slovo.

Nejen ďábel příběhne, sotva zaslechne své jméno, ani vodníka nebylo radno dráždit. Proto ho staří Čechové při řeči titulovali německy, jazykem, kterému oni víceméně rozuměli, zatímco vodník ne.

Nadpřirozené bytosti vůbec nemají svá jména rády, třeba takový krkonošský Rýbrcou, jemuž se z bezpečnostních důvodu říkávalo Pan Johanes. Platilo to dříve i pro lidi, vědělo se totiž, že pokud znáte něčí skutečné jméno, můžete ho (nebo to) ovládat.

Zmínili jsme čerty.

S nimi má, podle některých pověstí, vodník společný původ. Jak praví obvyklá – a oficiální – teorie, počítají se čerti od známé roztržky Stvořitele se svým prvním zástupcem Luciferem. Neúspěšný pokus o převrat skončil defenestrací – při pádu z nebeské výše nelze oblafnout fyzikální zákony, a tak se padlí andělé zaryli hluboko pod zemský povrch. Tam si založili trucpodnik zvaný peklo – odtud pak vyráželi na svět pokoušet lidstvo. Dopad některých andělů ale zmírnila voda, zůstali v ní a stali se vodníky (ti, kterým překážely v cestě pod zem skály, pak vzali za svou živnost lesních a skalních duchů). Občas se objevují i teorie jiné, na Bydžovsku se prý vodníkem stal krutý loupežník, jehož proklela jeho poslední oběť. Stejně tak se zlý baštýř od rybníka Rožmberka proměnil po smrti v černého vodníka.

Obvykle býval hastrman postavy menší než obvyklé. Přímo trpaslík, což nás přivádí k dalším z běžných jmen: **Mužiček**. Sdílí tuto charakteristiku s mnoha jinými nadpřirozenými tvory, kteří zůstávali s člověkem, vlastně nedaleko něho, v onom tušeném prostoru, hned za hranicí kam dohlédneme, od pohanských dob. Není to jen záležitost konfrontace s křesťanstvím, je to problém střetu dvou kultur, bez ohledu na konkrétní náboženství.

Kromě nejznámějšího zeleného fráčku nosíval někdy šedou, jindy červenou. Zelený klobouček, zrzavé vlasy. Červená a zelená v jeho šatníku převládaly, což ovšem

neznamenalo, že se nemohl obléci do něčeho méně stylového. Ale styl je styl, proto nosíval on občas a vodníčata běžně punčochy ze síťoviny. Podobně jako čert byl i on několikrát spatřen v převleku za myslivce. Byla to jistě nedůvěřivá úcta k úřadu, která mu tento vzhled v očích venkovanů propůjčila.

Jsou i hlášení o tom, že využíval i identitu pašeráka, nabízejícího levnou kořalku, opilec se totiž snáze topí. Takto postižení (kteří přežili, ne ti, jež dostal) tvrdili, že podaný alkohol musel být začarovaný, jinak by mu tak snadno nepodlehli. Ale to už jsme nahlédli na praktiky útoku, jimž se budeme věnovat až za chvíli.

Teď ještě pár slov ke vzhledu.

Někdy s koňskými kopyty, jindy s bambulovitými žabodídními prsty a vypoulenýma očima, podoba se mohla měnit. Na Bydžovsku kupříkladu popisovali vodníka s rybími šupinami místo vlasů a s drápy místo nehtů.

Jako trpaslík (nebo chlapec) s purpurovou čepicí chytával ryby a na břehu je vařil. Nebo jen tak seděl a koukal na hladinu; když ho někdo vyplašil, pak zařehotal a vrhl se do vody.

Míval někdy v ruce proutek, jímž biblickým způsobem otevíral vodu; těžko říci, zda jde opravdu o vliv příběhu židovského exodu, či pozůstatek z doby pohanské.

Voda, která ho prozrazovala, nemusela crčet ze šosu, některému vodníkovi odkapávala z malíčku pravé ruky, který postrádal nehet. Stejně jako u víl, jiných vodních slečen i hastrmanů cizozemských, jak ještě uvidíme, se mohla jeho moc také skrývat ve vlasech. Pochopitelně vlhkých, suché nefungovaly.

Huhňal. Někomu jeho hlas připomínal štěkot psa nebo křik páva. U vodních démonů to není nic neobvyklého, lidé si totiž jejich projev odvodili ze zvuků samotného prostředí. A šumění prudce tekoucí nebo padající vody může vjem vzdálených lidských hlasů vyvolat.

Vodník z Dřevnice, levostranného přítoku Moravy, byl prý měkký jako vosk nebo bahno, takže se nedal přeprat. Aspoň

tak tvrdili opilci, s nimiž se často pustil do křížku.

Zajímavou charakteristiku druhu zaznamenali pozorovatelé silničního provozu. Hastrmani jsou extrémně těžcí pro koně táhnoucí povoz, jehož kočí nabídl u cesty se ploužícímu pocestnému svezení. Jakmile malý človíček nastoupil, mělo celé spřežení co dělat, aby vůz utáhlo.

Hovoříme-li o nadpřirozené bytosti, není bezohledné přezírání přírodních zákonů nic divného.

Opatrně ale s volnou fantazií. Jak upozorňuje kupříkladu Gilbert Keith Chesterton, zákony stanovené *uvnitř* pohádek a pověstí musí být dodržovány s až bezohlednou důkladností. Pokud slon létá, tak ať si poletuje, pak ale nemůže mít zničehonic problém překonat několik metrů širokou propast. Tato pravidla jsou stálá a neměnná, a pokud v příběhu dojde k rozporu, pak je evidentní, že se ho cestou časem kousek ztratil. Nebo se k němu zatoulala část nějakého jiného vyprávění. Tohle se dělo a děje stále.

Vraťme se k vodníkovi a jeho schopnostem.

Jak už víme, uměl měnit tvar. Pes, beran, ryba, obojživelník... Umění metamorfózy v celou řadu zvířat, ale i předmětů, jako je košík nebo kovadlina (v ní kupodivu i přes to, že železo je pro nadpřirozené bytosti škodlivé) nalezneme v celé řadě příběhů. Schopnost proměňovat se také nevztahovala pouze na něho samého, dokázal transformovat i jiné objekty živé či neživé. A dělal to. Jako ten vodník, který po vzoru středověkých šprýmařů Žita či Fausta potrestal neuctivého sedláka tím, že prohodil tvary zvířat jeho hospodářství, kachny s voly, kočku s kvočnou, králíky s holuby, přičemž všem nechal jejich původní hlasy a potřeby.

Nejčastější podoba byla ovšem podoba bílého nebo černého koně (často bez spodní čelisti). Tvrdilo se i, že vodník, jakmile se dotkne suché země, se v takového oře mění automaticky. Proč?

Někdy jen proto, aby mohl škodit. Rozhazoval seno na loukách, nebo se jen pásł, proháněl se po kraji, či navštěvoval stáda řehtajících čtyřnožců na pastvinách.

Nebylo dobré neznámého koně sedlat. Jak později uvidíme, platí toto varování především na Britských ostrovech, ale i v českých pověstech se tu a tam můžeme setkat s koněm, který poté, co mu někdo vyskočí na hřbet, vyrazí rovnou do vody a jezdce utopí.

Takovým situacím je třeba se vyhnout, a proto se lidé vyhýbali i jejich náznakům v podobě neznámých koní. Byť šlo o zvířata už od pohledu silná a zdravá. Našli se ale i tací, kteří – jako sedlák z Libčan – chytali vodníky do lýkového lasa právě za účelem zisku výborného tahouna. Zmíněný pán věděl, že v rybníce u jeho louky hastrman bydlí, proto sebou nosíval v kapse lýkový provaz. Ne pro strýčka Příhodu, dobře věděl, jak a kdy ho použít. Čekal a dočkal se, jednou na vodníka na břehu narazil, vytáhl lýko, přehodil mu ho přes krk, vytáhl ho na souš a vodní muž se okamžitě změnil ve statného, leč krotkého oře.

Inu, lidé. Daleko došli, od až nábožného strachu až ke sprostému zneužívání.

Jindy bylo chycení vodního koně pouhá sebeobrana, či dokonce prostá náhoda. Takové zvíře pracovalo mnoho let v plné síle, jen se nesmělo dostat k vodě. Většinou ovšem nepoučený čeledín, nebo soucitná děvečka zvířeti napít dali, načež následovala proměna zpět v humanoidního tvora, někdy slib o bezpečí při koupání zachránci a vždy vyhrožování nedobrovolnému zaměstnavateli utopením.

Nečekaným způsobem reagoval mimochodem takový oř na hvízdnutí: padl k zemi a proměnil se zpátky ve vodníka. Aspoň v některých krajích.

Co lidové skazky zaznamenávají a zdůrazňují, je hastrmanova značná fyzická síla. Opět souvisí se živlem; voda, ať už ve své záplavové energii, či soukromě koncentrovaná ve víru, je mocná. A voda jako médium také vodníkovi sílu propůjčovala, mimo ni – pokud si nezajistil průběžné udržování humidity vlhkými vlasy, či šosem – byl téměř bezbranný. *Devět much by ho přepralo*, praví lidová moudrost. A po-

tvrdí, že to kupříkladu příběhem od Mělníka, kde se vodník z rybníka Konšel rád prával s tamními kluky, a to s různými výsledky. To hastrman z Chlumeckého rybníka se pustil do křížku s pasáky jen jednou – a dostal naloženo tak, až musel utéct do vody, která se zbarvila jeho krví.

Neporazitelný ale nebýval hastrman ani pod hladinou. Musel však na něho vyrukovat zkušený bojovník, zaříkávač, nebo někdo s letitou praxí v zápase s nadpřirozenými tvory.

„Půjdou-li na hladinu bílé bubliny, bude to dobré. Červené – to jsem to prohrál,“ říkali v pověstech takoví hrdinové, když vstupovali na nepřátelské území, ať vodníka vyhnat, vytáhnout ven, nebo jen přinést něco, co odnesl. A protože pověsti v takovém případě obvykle oslavují vítěze, bublá to bíle a bubák bývá po tuhém boji přemožen.

Čtenáři díla Jiráskova a návštěvníci divadel znají některé vodníky i po jménech. Michala a Ivana, zelené mužíky ze hry Lucerna. Jsou to ovšem – protože Jirásek poctivě vytěžoval folklor, nevymýšlel si – jména opravdová. Takto začasť v pověstech lidé hastrmany oslovovali: v Čechách **Michale**, na Moravě **Ivane**; manželka se pak obvykle jmenovala **Sára**.

Pojmenováním často Zlo, nebo Nebezpečí oslabujeme, a člověčí jména obávaných bytostí naznačují, že vodník nebýval jen nebezpečným protivníkem. Byl také užitečným, ne-li nezbytným partnerem v profesích, které s jeho živlem souvisely. Pro rybáře, voraře a vůbec lidi od vody – pokud prokazovali patřičnou úctu mokrému prostředí – byl užitečným pomocníkem či patronem. Takovým lidem, kteří vlastně patřili do jeho sociálního okruhu, půjčoval peníze (ne na lichvářský úrok, ale poctivě), chodil na svatby a dával dary, býval kmotrem jejich dětí. Vodníčata pak naopak někdy mívala v téhle funkci třeba husopasky, které si z nudy povídaly se žábou a slíbily jí, netušíc s kým že to vlastně vedou monolog, že určitě půjdou za kmotry jejím pulcům. O to pak bylo větší překvapení, když se za nějaký čas objevil

vodník a žádal splnění slibu. Provedl pak návštěvníka roze-
stoupenými vodami do svého podvodního paláce a za službu
jej i odměnil. Pověsti se totiž obvykle shodují i v tom, že ač-
koliv je to tvor lstivý, zároveň poctivě drží slovo.

Dostal se i na další úroveň.

...

Pyrenejský poloostrov

Pyrenejský poloostrov není jen Portugalsko a Španělsko, o Andoře a Gibraltaru nemluvě. I z politického hlediska si tamní původní nezávislá království a území uchovala jistou integritu, včetně jazykové, takže z pohledu folkloristy se nám jednoduchá dvoubarevná mapa rozpadne na několik výrazných skvrn. Katalánie, Galicie, Baskicko. Také Andalusie a ostatní.

Navštívíme některé z nich. Ne všechny. Ne že by nás snad nějak tlačil čas či finance. Jen prostě v některých končinách nemáme co pohledávat.

Třeba takové Portugalsko na naší cestě vynecháme. Kdyby šlo o monstra mořská, tak prosím, a pokud bychom pátrali po tajemných či potopených městech nebo ostrovech, to by byla jiná, ale v případě bytostí sladkovodních toho v poznámkách mnoho nemáme.

Někde cestou mezi národy a časem se pravděpodobně vytratila voda z pověsti o **moura encantada**, krásné zlato- či černovlásce, která si pročesává ozdobu své hlavy zlatým hřebem. Ve zbytku Evropy je takto jednající slečna vodní pannou s všemi ostatními náležitostmi (svádění, svatba, utopení), portugalské a galicijské zakleté slečny ovšem touží pouze po vysvobození. Odměnou nabízejí poklady. Funkce strážkyň řek, pramenů a mostů je také bohužel pouze obecná, je jen částí výčtu dohlížených lokalit, mezi ně patří všechna ostatní důležitá místa, jako jsou hrady a jeskyně. Mouras jsou v Portugalsku národem skřítků zemních, ne vodních.

Bezcílně se ale potulovat nebudeme.

Začneme v Katalánii, když už jsme tu vystoupili z vlaku.

V řadě pověstí, mýtů a legend té země žijí **Aloja**, jinak též **Dones d'aigua**. Jejich domovem jsou všechna místa, kde lze nalézt čistou vodu, řeky, studánky, jezera... Žijí také v křišťálových palácích na dně jezer či hlubokých tůň, kde čas, jak bývá v jiných světech zvykem, plyne jinou rychlostí; jed-

na noc v něm strávená, znamená pro návštěvníka až několik století času našeho. To dobře známe i odjinud. Stejně jako vzhled katalánských víl: jde o krásné mladé dívky se zlatými či rusými vlasy, smaragdovými či modrými očima, slečny drobné postavy a schopností okamžitě zmizet v případě nebezpečí. Nebo když se jim zmizet chce. Proměňují se prý ve skorce, vodního ptáka, jehož podle ornitologických záznamů v Katalánii naleznete kupodivu jen v končinách, v nichž je folklórními záznamy potvrzený velmi vysoký počet vodních víl. Na severu v Pyrenejích.

To ovšem neznamená, že jinde tyhle věčně mladé a věčně krásné, ale věčně nežijící slečny, jejich existence se počítá jen na tisíce let, nejsou. Jsou, jen ne v takovém počtu.

Sebevědomé a na svou krásu jaksepatří pyšné dívky se rády za úplňku zhlížejí v odrazu na hladině. Někdy od pasu dolů ryby, jindy vybavené barevnými křídly, neoblékají si jako jiné vodní panny prostou řízu, ale bohatě zdobené krásné šaty.

Které jsou ovšem za měsíčních tanců, jež Dones d'aigua rády provozují, téměř neviditelné, takže náhodný mužský pozorovatel může spokojeně sledovat dokonalá nahá těla. Pokud si je ovšem vědom úskalí, které odjakživa a všude takové divadlo pro skrytého diváka představuje.

Ano, pánové, můžeme zešilet láskou. Doslova.

Voda jezera, v němž se víly koupou, se může začít vařit, vstoupí-li do ní člověk.

Ba můžeme dokonce i zemřít.

Nebo si můžeme přivést domů starostlivou a krásnou manželku.

Arménie

Přejít hranici se nám podařilo, jak vidět, nepozorovaně. Majestátní Ararat máme za zády, brzy za ním zapadne slunce, bylo by tedy záhodno si pospíšet pod nějakou střechu.

Ačkoliv byla Arménie prvním státem, který přijal křesťanství za oficiální náboženství, přesto nám zůstaly záznamy a informace o víře a pověrách předcházejících. V historii arménské víry nalezneme bohy i démony, včetně takových, po jakých pátráme.

Například **Astghik**. Bývala bohyní lásky a plodnosti, protějškem mezopotámské Ištar. Podobně jako řecká Afrodita, i ona byla manželkou boha ohně, v jejím případě ovšem nešlo o chromého kováře Hefaista, ale o odvážného ničitele draků Vahagna. Později si přibrala ještě starost o světla na nebesích (neboť její jméno znamená Hvězdička) a na sklonku své oficiální kariéry měla kromě lásky na starosti ještě vodní zdroje.

O vodu (stejně tak i o plodnost) se ovšem starala i další arménská vysoce postavená bohyně, **Anahit**. Znalcům staré perské kultury jistě přijde její jméno povědomé, vždyť znají avestánskou *Aredvi Suru Anahitu*, my ostatní se ke znalcům připojíme za nějaký čas, až Írán navštívíme. Je ovšem zřejmé, odkud Anahit přišla.

Bohové jsou, pravda, zajímaví, ale co vodníci? Vždyť ty přece hledáme, a zmíněk o vysoce postavených patronech využíváme, jen když nezbývá nic jiného.

Máte pravdu. A tak tady jednoho máte.

Říkávalo se mu **Nhang**.

To slovo vychází z perského výrazu pro krokodýla a naznačuje, že toto vodní monstrum bývalo příbuzné s arménskými draky. Draci, jak už víme, bývali v Evropě i jinde často spojováni s vodou, Nhang se ovšem nechoval jako pouhá obluda, lapající kořist jen tak bez přípravy. Líčil na muže převlečen za ženu, z utopených nešťastníků pak vysával krev.

Tolik Arménie.

Budeme-li i dál pokračovat směrem východním, narazíme na hranice dalšího státu ze začátku abecedy. Pojedeme-li ovšem vlakem (z důvodů, které nám nepřísluší soudit a jimž se chceme vyhnout, není přímá cesta tou nejlepší) musíme cestovat poněkud oklikou. A tak nasedněme na autobus směr Tbilisi – Vladikavkaz, pak zpět na jih vlakem. Aspoň se podíváme po Kavkaze, než dorazíme do Baku.

Eastern Woodlands, čili (Kdysi) lesy východu

Východní pobřeží severoamerického kontinentu se dělí na dvě podoblasti, severovýchodní a jihovýchodní. Rozkládá se od Velkých jezer po Floridu, a při rychlosti, s jakou kontinentem cestujeme, nám obě poloviny splynou. Jejich (původní) obyvatelé se ostatně víceméně drží tradice svých sousedů ze severu a ze západu, a pokud jde o vodníky, nevy-mýšleli si nic nového.

Například o příbuzných mikmackých Sabawaelnu se vypráví podobné příběhy, jaké lze zaslechnout od jednoho břehu Atlantiku k druhému. **Lumpeguinuwok** jsou vodní lidičkové předpokládaného vzhledu, čili humanoidi, opatření rybím ocasem. To by nebylo nic zvláštního. Ani – pokud si neuvědomíme na kterém kontinentu jsme – praktika, jakou si člověk může obstarat reprezentativní manželku, či reprezentativní domácí zvířectvo. Závěr předchozí věty není hloupý vtíp o vztahu společnosti k ženám, odvisí od formy, v níž se vodník vyskytuje. Ale to už přece známe – koně, lapení vychytralými sedláky. Stejně jako už jsme se v Řecku dozvěděli o chasnících, kteří ukradením šátku získali k němu celou vílu. Pohádku o labutí princezně také asi všichni známe.

Právě takového triku, zabavení části oděvu, který znemožní nadpřirozené dívce proměnu a návrat mezi své, používali i mládenci z kmenů Maliseet či Passamaquoddy, kterým Lumpeguin patří. I tady bývá vodnická manželka hodnotnou devízou, Lumpeguinové jsou totiž kromě jiného nadaní schopností proměnit nejrůznější materiál v potraviny, například upéct chléb ze sněhu.

Obvyklým Malým národem jsou i **Manogemasak** (z mnoha dalších prepisů a krajových variant vybíráme i jména Wunagmeswook, Oonahgemessuk, Unagemeswak, Wonakomehsisok, W'nag'meswuk, či Warnungmeksooark, všechno to jsou množná čísla, jedna jediná bytost tohoto druhu se pak

nazývá Manogemas, ostatní přípony si odstraňte sami). Abenakiové i jejich příbuzní Penobscotové věřili, že tihle říční skřítki – podobně jako nám již známí Memegwesiwag – přes svou jinak výtečnou pověst tu a tam ukradnou nějakou tu loďku nebo zamotají síť.

Občas také vyrábí z jílu sošky lidí i zvířat, nejsou to ovšem příliš povedená dílka. Nejspíš proto, protože jde ve skutečnosti lidi či zvířata vzdáleně připomínající objekty, vytvářené přírodními vlivy.

Podobně jako jejich severněji žijící bratřenci také nemají Memegwesiové příliš rádi, když si je někdo prohlíží. Říká se dokonce, že jejich vzhled neumožňuje spatřit jejich obličej z profilu. V místech, kde žijí (jsou to jako obvykle skalnaté říční břehy) se občas na kamenech objevují geometrické značky, napovídající kolemplovoucím, že je třeba bez řeči pádlovat dál.

Defilé starých známých pokračuje vodními hady.

Jsou mezi nimi potvory osudové, známé, i veskrze lokální. Kupříkladu **Sysladobosis Lake Snake**, vodní had se psí hlavou, jehož domovem je jezero Sysladobosis kdesi na severu Maine. Kde přesně ta vodní plocha leží, zda vůbec leží a jak se jmenuje dnes nebo doopravdy, nevíme. Nebude daleko od kanadských hranic, neboť Charles M. Skinner, v jehož souboru severoamerických pověstí čteme, tvrdí, že kousek od Syslabodosis Lake se v novobrunšvickém jezeře Skiff nachází vodní monstrum stejného vzhledu, zvrčí ovšem délky třiceti stop, čímž je rozhodně mnohem zajímavější, než již zmíněný had z Maine, měřící stop pouhých osm.

Čili, jak autor *Myths and Legends of Our Own Land* tvrdí, který je stěží delší, než jméno jeho bydliště.

Velké role se dostalo rohatému vodnímu hadu u Lenapé, které my známe jako Delawary. Figuroval u tvoření – či spíše boření světa. Nebyl ničím menším, než příčinou potopy.

Na téma všesvětové záplavy, která postihla nejrůznější kul-

tury v nejrůznějších končinách toho bylo napsáno mnoho. My se nepřipojíme, aspoň ne v tuto chvíli a na tomto místě, jakkoliv je to lákavé. Přidržíme se zvolené oblasti, vodních bytostí.

Ta, která měla na starosti dohled nad životadárnou kapalinou na počátku lenapského světa, byla Velká ropucha, zvaná **Kichichax'kàl**.

Právě po její funkci začal pokukovat zlý duch **Maxa'xâk**. A rozhodl se ujmout se jí násilím.

V podobě rohatého hada na ropuchu zaútočil.

Boj dvou vodních titánů otrásl celou Zemí. A přestože byla Kichichax'kàl mocná a zpočátku si držela hada od těla, nakonec přece jen podlehla.

Načež se do hry vložila všechna světová voda a světový vítr, kteří se nechtěli nechat Maxa'xâkem ovládnout. A Země tou válkou trpěla a hrozila jí zkáza, proto se do věci vložil sám Stvořitel. Podařilo se mu skrze Praděda Hroma (tedy za pomoci odvěkého protivníka severoamerických hadích vodníků) démona zahnat. Deštěm, jímž chtěl umýt planetu od krve ale pak způsobil potopu, která smetla mnoho zvířat i rostlin, ba téměř celou lidskou rasu. Jen Maxa'xâk se se svými potomky schoval v hlubinách.

Na jediném kopci, který z potopy světa koukal, zůstal nakonec jediný strom, na němž a později na voru, z jeho větví vyrobeném, se před stoupající hladinou uklidil bůh Nanapuš. Coby vysoce postavená nadpřirozená bytost věděl, co bude následovat a proto sebou uklidil i zvířata a ptáky, kteří mu později pomohli vybudovat novou Zemi. Stalo se tak obvyklým technologickým postupem, který neznají jen severoameričtí Indiáni, ale na druhé straně světa i Slované, či Rumuni, totiž vylovením bláta z hlubin světového oceánu a výstavbou pevniny.

...

Petr Vyhlídka

PUTOVÁNÍ ZA VODNÍKY

www.fext.cz

dopsáno v červnu 2015

toto vydání: srpen 2015

ilustrace na obálce Theodor Kittelsen (1857–1914) via
Wikimedia Commons [Public domain]